

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ: IZ BOSANSKE TRGOVINE XIX. STOLJEĆA

Godine 1302. (1885.) izašlo je u Carigradu djelo pod naslovom »Bedajil ul inša«, što ga je sastavio Hafiz Omer, a u njem su objelodanjena mnoga pisma prvih osmanlijskih učenjaka, pjesnika, diplomata i publicista. Među ovim pismima imaju dva, koja je pisao Ahmed Dževdet.¹⁾ On je u Bosni obavio kao inšpektor. Prvo pismo Dževdetovo govori o ašikovanju u Sarajevu, a drugo o načinu trgovanja u ovim krajevima.²⁾ Oba su pisma vrlo interesantna, pa ću ovaj puta ovdje objelodaniti prijevod drugoga pisma, koje govori o trgovanju, a tiskano je na 105.—110. strani spomenutoga djela. Pismo je pisao Dževdet nekom svom prijatelju, koji je svakako bio visoki činovnik na Porti.

Evo prijevoda ovoga pisma:

Pročitao sam Vaše cijenjeno pismo, koje sadrži napomenu, da se čuju prigovori, kako se u Bosni ne daje važnosti trgovačkom sudu,³⁾ nego se poslovi, koji spadaju u njegovu kompetenciju, ustupaju drugim uredima. Naravno je, da ovako prigovaraju oni, koji ne poznaju prilika u ovim krajevima, već upoređuju Bihać s Basrom, a Novi Pazar s Eskišeherom. Ministarstvo trgovine misli samo o tome, kako će povisiti prihode trgovačkih sudova. Pošto se dosada u Bosni nijesu mogle potpuno provesti odredbe

¹⁾ Ahmed Dževdet paša rođen je 1238. (1822/23.) u Lovči u Bugarskoj. Nauke je svršio u rodnom mjestu i Carigradu. Službovao je u raznim mjestima otomanske carevine. Godine 1863. i 1864. službovao je u Sarajevu kao mufetiš (inspektor). U više navrata bio je ministar. Umro je u Carigradu 26. svibnja 1895. Napisao je više djela, a najznamenitije je »Povijest osmanlijske carevine« u 12 svezaka, u kojoj je ocrtao razdoblje od 1188.—1241. (1774.—1826.). — Njegova autobiografija izašla je u 49. broju »Hazinei tunun-a« od 1312. Njegova kći Fatime Alije-hanuma, poznata osmanlijska spisateljica, ocrtala je njegov život i rad u dvije knjige. (Carigrad 1332.)

²⁾ Dr. Otto Blau, koji je služio u Sarajevu kao njemački konzul od svibnja 1861. do konca 1872. napisao je o trgovini ovih zemalja ove radnje:

1. Handelsverhältnisse Kroatiens, Slavoniens und der Militärgrenze. Preuss. Handelsarchiv, 1865. I., 317.

2. Handelsverhältnisse Bosniens im Jahre 1866. ibid. 1867. II., 159.

3. Jahresbericht über Bosnien, ibid. 1868. I., 611.—4. Culturverhältnisse und commercielle Lage der Hercegowina, ibid. 1869. I., 17.—4. Ueber den Handelsverkehr der Possawina, ibid. 1869. II., 149.—5. Handel Bosniens im Jahre 1869. ibid. 1870. I., 259. i II., 382. — Vidi i Gustav Thoemmel, Beschreibung des Vilajet Bosnien, das ist das eigentliche Bosnien nebst türkisch Croatien, der Hercegovina und Racsien. Wien, 1867., str. 156.—174.

³⁾ Trgovački sud (tidžaret medžlis) osnovan je 1861. Uz predsjednika i pisara bila su još četiri prisjednika trgovca, od svake konfesije po jedan, a imenovao ih je valija. Ovaj je sud dokinut odmah iza okupacije Bosne.

tanzimati hairije ⁴⁾ i pošto nije nikako proveden zakon o uređenju vojske, to sam ja ovdje zabavljen tim važnim poslovima.

Premda je moja glavna zadaća inspiciranje stanja u pokrajini, ja se po svom položaju bavim više ovim važnim ustanovama. No uza sve to nijesu mi nepoznati ni poslovi trgovačkog suda. O tome imam izvida, ali mi se nije činilo potrebno, da Vam o tome pišem. No na Vašu visoku napomenu prikazat ću Vam pravo stanje stvari.

U Bosni ima po prilici 1,270.000 žitelja. Sarajevo je centar pokrajine, a ujedno i centar trgovine. Proizvodi kožarskog obrta izvoze se i troše čak do Beograda. Roba se uvozi u Bosnu iz Carigrada obično preko Soluna i Novog Pazara, a iz Austrije preko zborničkog ⁵⁾ i bihačkog okružja. Dobar dio uvozne robe ostaje u različnim mjestima, a ostatak dolazi u skladišta sarajevskih trgovaca. Trgovci iz provincije podmiruju svoje potrebe u Sarajevu i tako čine Sarajevo vrlo važnim prometnim središtem. Uvaživši ove trgovačke prilike Sarajeva prema drugim gradovima činilo bi se, da prihod trgovačkoga suda mogu podmiriti njegove potrebe. Ali u stvari nije tako. Način trgovačkog poslovanja i poštenje trgovaca ne dopušta sudu miješati se u trgovačke poslove.

Prihodi trgovačkog suda nijesu dostatni, ni da se isplaćuje plaća pisaru, a kamo li predsjedniku suda. Ovo me je silno začudilo i upravo nijesam mogao vjerovati, da je ovako. Jednoga dana odem da pregledam knjige trgovačkoga suda i na moje veliko čudo, konstatirao sam, da mjesečni prihod iznosi jedva 200 i rijetko kad dosegne 300 groša. I ovaj prihod najviše dolazi od stranaca. Prema tome ukazuje se potreba proučiti prilike trgovačkog života.

Kod pregledavanja knjiga trgovačkog suda saznao sam, da provincijalni trgovci, kad dolaze podmirivati svoje potrebe, idu obično svome poznatom trgovcu, i ako u njega nema one robe, koju oni trebaju, to ih ovaj trgovac sa svojim pisarom uputi, da kod drugih trgovaca potraže robu, te kada ustanove cijenu, pokupe robu i opremaju bale. Sad pisar ispostavi kupcu cedulju, ⁶⁾ koja se podudara sa bilješkom u knjizi prodavaoca. U vrijednosti od 3 do 5 tovara groša ⁷⁾ robe natovare strani trgovci na konja i nose u svoje mjesto bez ikakve druge isprave osim cedulje i knjige, koja ostaje u prodavaoca. Ovako se posluje bez svjedoka, bez žiga i bez potpisa.

Pa za kakav se zakon daje vezati ovako trgovačko poslovanje?

Ovakav je način poslovanja odavno uobičajen u Bosni. Trgovački svijet bez svjedoka i pismenoga dokaza vodi ovako svoje poslovanje u sedam okružja. ⁸⁾ Ovo me je silno zanimalo i jednom odem Mehagi Merhemiću ⁹⁾ jednom od najbogatijih sarajevskih trgovaca, da se o svemu ras-

⁴⁾ Tanzimati hairije (spasonosne, dobre uredbe) je niz organskih zakona, koji su izdani na osnovu hatišerifa (list slobode) od 3. studenog 1839.

⁵⁾ Pod zborničkim okružjem (sandžakom) razumije se u glavnom današnje tuzlansko okružje. Do oslobođenja Srba, pripadao je velik dio teritorija na desnoj obali Drine ovome okružju, a glavni je grad bio Zvornik, a kada je ovaj teritorij otpao, posta Donja Tuzla glavnim mjestom, a iza okupacije Bosne prozva se okružje po glavnom mjestu.

⁶⁾ slično današnjoj fakturi.

⁷⁾ 100.000 groša = 200 kesa = 8000 K.

⁸⁾ U ono vrijeme pripadao je Bosni i Novopazarski Sandžak.

⁹⁾ Mehaga Merhemić umro je 1284. (1867.) u Plovdivu, gdje je najviše boravio i odande robu slao robu braći (Salih-agi i Osman-Mulagi) u Sarajevo. O trgovini braće Merhemića vidi: A. Popović, Životopis znamenitih Sarajlija. Knj. I. Sarajevo, 1910, strana 5.—12.

pitam. Upitah ga, koliko duga ima u provinciji. On mi donese knjige iz kojih se vidi, da njegovo potraživanje iznosi preko deset tisuća kesa.¹⁰⁾ Imate li svjedoke ili kakve pismene dokaze za ove dugove, a on mi na to odvrati, da to nije običaj. Ove su knjige naši dokazi. Dobro, ali ako vam neko od mušterija zaniječe dug, šta onda? On se čudeći nasmija i reče: »Gospodine, ovi ljudi dižu od nas robu tovarima, to je u knjigama zabilježeno, a njima je ispostavljena cedulja, pa kako će onda zanijekati?« — E pa dobro, ali ako umre, bojite li se, da će vam propasti novac? »U tome se slučaju izvijeste nasljednici dužnikovi, koji iz ostavštine najprije podmire dug, a onda pristupaju diobi«. — Dobro, ali ako među nasljednicima bude malodobnih, šta onda? — »Gospodine, dok se dug ne podmiri, ne pristupa se razdiobi ostavštine.«

Eto, kako vidiš, na ovakav se način trguje u Bosni. Desi li se kakav spor između dva trgovca, oni ga izgleda pomoću drugih trgovaca. Ako neko potraži zajam ili kakvu inu pomoć, to oni vrlo rado čine iz obzira čovječnosti, pa se ni tada ne traži ni svjedok ni pismena isprava.¹¹⁾ Svak svakom vjeruje; kršćani su u trgovačkim poslovima jednaki muslimanima. I oni znaju, što je haram (griješ). Od nazad nekoga vremena uobičajili su Jevreji, pa bez pismene obveznice ne daju zajma, a u tome ih slijedi vrlo malen broj kršćana. Pored ovakovog poslovanja tužbe su kod trgovačkog suda vrlo rijetke. Ali duh vremena počima i ovdje djelovati, sporovi se umnožavaju, pa je pojmljivo, da će se i tužbe umnožavati, a tim će se povećati i prihodi trgovačkog suda.

Vrlo je mnogo ovako čudnih poslova u Bosni i da imam kada, imao bih Vam šta pisati, a sada se s ovim zadovoljavam.

Sarajevo, koncem šabana 1280.¹²⁾

Ahmed Dževdet

Résumé: M. Kréchévliakovitch, connu d'ailleurs comme historien de la littérature croate en Bosnie et Hercégovine, nous communique, dans cet article, d'intéressants renseignements sur le commerce bosniaque au dixneuvième siècle d'après la correspondance de l'inspecteur turc Ahmède Dževdète, entretenue en 1864 avec un ami, haut fonctionnaire du gouvernement à Constantinople. On y voit très bien les marques particulières de l'honneur commercial de cette époque en Bosnie, de sorte que l'entretien d'une cour judiciaire commerciale à Saraiévo ne rapportait simplement rien à la Turquie. Les commerçants provinciaux achetaient toutes les marchandises chez le grands commerçants à Saraiévo, ordinairement à crédit et sans aucune lettre de change ou quelque chose de semblable. L'unique garantie de la dette, c'était l'enregistrement du grand commerçant dans ses livres; et au grand étonnement du Turc le commerçant turc s'étonnait encore davantage de cet étonnement en disant: »Monsieur, ces gens achètent des quantités de marchandises chez nous, c'est enregistré dans les livres, des comptes leur ont été délivrés; comment alors le nier?« Ce n'est que quand les Juifs ont été admis dans le monde commercial, qu'avant l'occupation habsbourgeoise, les obligations ont été introduites dans les gestions des commerçants bosniaques.

¹⁰⁾ kesa iznosi nešto više od 800.000 K. Valja znati, da su u ono vrijeme manji trgovci kupovali robu obično na vjeresiju, jer je bila ista cijena, plaćali oni gotovinom, ili nosili na vjeresiju. Jednom u godini poslali bi veliki trgovci svoga putnika u ona mjesta, gdje imaju dužnika, pa bi ovi tako naplaćivali dugove.

¹¹⁾ Moj pokojni otac, koji je bio trgovac, pripovijedao mi je, da su trgovci odbijali ljude, koji su iskali zajam pred stranim ljudima, rekavši im, da nemaju novaca, a kad bi dotični otišao, onda bi pozvali onoga, koji traži zajam, dali mu koliko treba, veleći: Sramota je da drugi zna, da zaimaš, i zato sam ti rekao da nemam.

¹²⁾ U siječnju 1864.